

doi: 10.3935/rsp.v18i3.1038

CULTURE AND WELFARE STATE. VALUES AND SOCIAL POLICY IN COMPARATIVE PERSPECTIVE

Wim van Oorschot, Michael Opielka i Birgit Pfau-Effinger (ur.)

Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2008., str. 322.

»Visoke socijalne naknade smanjuju radnu motivaciju«, »ljudi se zapravo ne žele pobrinuti i pomučiti za sebe, već sve očekuju od države«, »trošimo previše za one koji to ne zaslužuju«, »najbolje je za djecu da se o njima brinu njihovi roditelji i/ili rođaci, a ne institucije (jaslice i vrtići)«, »socijalne pravednosti nema i nemoguće ju je ostvariti«, itd. Koliko smo puta čuli takva razmišljanja, ili i sami slično mislimo? Ali, koliko smo svjesni da takva (koja i u kojoj mjeri?) razmišljanja oblikuju socijalni sustav neke zemlje? Koliko smo u pozadini nekih socijalno-političkih mjera (npr. u odredbi novog Zakona o socijalnoj skrbi o tome da je vrijeme primanja socijalne pomoći za radno sposobne ograničeno) spremni pronaći kulturološko-ideološke obrasce? Ne sporeći važnost analize podataka, politika, procesa i institucija, ili kako se to često kaže »tvrde«, »empirijske« analize, ona ne bi smjela zaobići ni nekad lakše a nekad teže empirijski prepoznatljive kulturološko-idejne obrasce koje dijelimo s drugima i koji oblikuju naše svjetove. Namjera je ove knjige upravo ta - da promotri međuigru socijalnih kultura i politika socijalne države na četiri razine: ideje o dobrom društvu, socijalni modeli i kulture, promjene socijalnih država i kulturološki čimbenici te popularna legitimacija socijalnih politika. Knjiga, stoga, sebe situira u ono što se naziva »kulturološki zaokret«

u društvenim znanostima premda, naravno, ostaje prijeporno što je to točno kultura, kako ju razumjeti i kako suobličiti odnos kulture (idejne sfere) i stvarnoga svijeta. Neovisno o tome kako razumjeli kulturu te odnos kulture i društva, prilozi u knjizi jasno pokazuju u kojoj je mjeri i uvijek iznova potrebno proučavati svijet ideja, razmišljanja, koncepcija, stavova, predrasuda i sl., jer je inače teško pojmiti strukturalne uzroke društvenih procesa i političkih odgovora spram njih.

Jedno od središnjih mjesta suvremenih kako znanstvenih tako i popularno-političkih rasprava jest pitanje utjecaja liberalnih i/ili neoliberalnih ideja u socijalnoj politici. Za sve loše što nam se događa spremni smo odmah optužiti globalizaciju i neoliberalizam. Što je, zapravo, liberalizam i koje su sve njegove varijante, te kako se prema liberalizmu odnosi u različitim dijelovima svijeta, kao i što se s njim događa kroz vrijeme, tema je priloga J. O'Connor i G. Robinson. Razlika, npr., postoji između klasičnog liberalizma (koji se ponovno javlja u novim varijantama) a koji naglašava slobodu pojedinca i primat tržišta naspram države i socijalnog liberalizma koji je spreman prihvatiti određenu dozu državne intervencije. No, liberalizam nije dobro svesti na ove osnovne razlike. On postavlja pitanje prava pojedinca, građana, na koji način postaviti građanska prava, primjerice neovisno o rodnim razlikama (jednakost žena i muškaraca) ili voditi računa o tome da se jednakost žena i muškaraca realizira (ili ne) u nekom konkretnom društvenom miljeu. Ili, kako pravo na jednakost realizirati u ekonomskom i socijalnom sustavu koji je strukturiran po principu nejednakosti? Ukratko, liberalne i neoliberalne ideje postoje i utjecajne su, ali valja ih prepoznati, razumjeti, s njima uči u konstruktivan dijalog, vidjeti u kojoj mjeri one promoviraju prava pojedinca, a u kojoj mjeri vode

računa o društvenim okolnostima u kojima se ta prava mogu ili ne mogu realizirati.

Zanimljiv je i prilog K. van Kersbergena i M. Kremer o konzervativizmu i socijalnoj državi. Naime, kontinentalne socijalne države uobičajeno su klasificirane kao konzervativno-korporativne socijalne države, jer je jedan od njihovih nosivih stupova ideja da socijalna država štiti one koji rade (i preko njih članove njihovih obitelji), ali da ne mijenja (otuda konzervativna dimenzija) osobine društvenog poretka (ideja socijalne države nije da u bitnome regulira ili smanjuje nejednakosti kao što to npr. čini socijaldemokratska socijalna država) te da očuva »prirodni poredak stvari«, tj. tradicionalnu obitelj i uopće tradicionalne društvene odnose. To je više-manje poznato, ali autori idu dalju analizirajući kako je povijesno nastala ideja konzervativne socijalne države (konzervativizam kao odgovor na socijalnu dezintegraciju koju uzrokuje modernizacija), te kako se ona mijenja nakon II. svjetskog rata. Je li utjecaj tako nastalog konzervativizma vidljiv i danas, u kojoj mjeri i u kojim područjima? Autori tvrde da je utjecaj vidljiv i to pokazuju na primjerima nizozemske i belgijske obiteljske politike. Usprkos politici rodne ravnopravnosti i, osobito, povećanog zapošljavanja žena i shodno tome promjenama obrasca brige o djeci, načini na koji se te promjene provode i dalje se bitno razlikuju u ove dvije zemlje, a za što razlozi leže u različitosti povijesnog utemeljenja konzervativizma u ove dvije države, različitosti koja i danas imaju utjecaj.

Slična je analiza M. Opielke koji analizira kršćanske temelje europskih socijalnih država, inače temi koja posljednjih godina bilježi obnovljeni interes istraživača. Ovaj je prilog zanimljiv ponajprije zato što pruža objašnjenje teorijskih pristupa temi (teorija racionalnog izbora, organizacijska teorija, povijesni institucionalizam, kulturalni institucionalizam) te potom istražuje na koji

način različite religijske tradicije pristupaju socijalnim temama (npr. otkuda siromaštvo, tko je za njega kriv, kako, da li i koliko pomoći siromašnima). Prilog analizira i na koji se način danas religija odnosi spram socijalnih problema i koliko se od religije očekuje da se uključi u rješavanje socijalnih problema. Usprkos mnogim zanimljivim uvidima, od ove sam analize osobno očekivao puno više jer ona završava teško razumljivom klasifikacijom religijskih osnova (znanstvena religija, subjektivna religija, komunitarna religija, spiritualna religija), a iz koje se ne mogu izvući razvidne metodološke implikacije takve podjele, posebice u analizi socijalnih procesa i politika.

Našim će čitateljima možda najzanimljiviji biti prilog Z. Ferge. Autorica se jasno i nedvosmisleno obrušava na teoriju koja tvrdi da je komunizam stvorio *homo sovieticus* čija se bit može svesti na »naučenu bespomoćnost«. Ukratko i pojednostavljeno, komunizam je stvorio nekompetentnog, bespomoćnog građanina, koji nije sposoban brinuti se o sebi, već isključivo očekuje rješenje od drugoga, ponajviše od države. Takvo stajalište, prema autorici, zastupaju planetarno poznati i utjecajni autori, kao što su P. Sztompka koji je razvio teoriju o »civilizacijskoj nekompetenciji« postkomunističkih zemalja ili J. Kornai sa svojom teorijom »prerano sazrele socijalne države«. Autorica priznaje postojanje utjecaja komunističkog razdoblja, ali tvrdi da se kulturološki utjecaj oblikuje u duljem povijesnom razdoblju (kada se barem dio sada postkomunističkih zemalja nije bitnije razlikovao od ostalih srednjoeuropskih zemalja) te da je komunizam zapravo prisilo ljude da budu inovativni (a ne bespomoćni), jer kako država usprkos obećanjima nije pružala mnogo, oni su se morali sami snalaziti. Povrh toga, autorica tvrdi da je zahtjev za odgovornošću države koji se primjećuje kod građana postkomunističkih zemalja zapravo europski civilizacijski do-

seg nazočan u cijeloj Europi i, štoviše, da takve teorije (o naučenoj bespomoćnosti, civilizacijskoj nekompetenciji...) čine dobru podlogu liberalnih nastojanja (i ostvarenja!) razgradnje socijalne države u tim zemljama. Neka mi bude dopušteno kratko i neelaborirano zaključiti: autorica je uglavnom u pravu, ali treba identificirati i kulturološke učinke komunizma. Sasvim je sigurno da je sustav producirao inovaciju, a ne bespomoćnost. No, o kojoj je i kakvoj inovaciji riječ? Koliko je takva inovacija sukladna sa zahtjevima suvremenog društvenog razvoja?

U mnoštvu zaista zanimljivih priloga (osim uvoda ima ih trinaest), kratko ću ipak spomenuti još samo dva. B. Pfau-Effinger razmatra odnos kulturnih promjena i dva ključna koncepta u analizama socijalne politike: ovisnost o prijednom putu (eng. *path dependency*) i odmak od dosadašnjeg puta (eng. *path departure*). Ovisnost o prijednom putu najčešće je rabljeni koncept kojim se objašnjavaju promjene koje ipak ostaju povijesno oblikovane: mijenjamo se, mijenjamo naš sustav, ali unutar nekih zadanih povijesnih konstanti. Promjene u načelu nisu radikalne. No, kada one postaju radikalne? O radikalnim je promjenama (eng. *path departure*) moguće govoriti kada socijalna država u potpunosti mijenja ciljeve svojih politika općenito ili u nekom posebnom području (npr., to ne navodi autorica, u mirovinskom sustavu Hrvatske i drugih postkomunističkih zemalja, kada su one bitno promijenile sustave međugeneracijske solidarnosti i optirale za višestupne sustave s više ili manje značajnim privatnim elementima). Na primjeru obiteljske politike u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, autorica zanimljivo pokazuje kada i kako kulturološke promjene (ideje rodne ravnopravnosti, zaposlenosti žena, zajedničke brige za djecu i dijeljenja kućanskih poslova...) rezultiraju/uvjetuju promjene u politikama, a kada i zašto ne.

J. Clark i J. Fink u svojoj analizi raščlanjuju odnose nacionalnog identiteta, prava koja imaju građani (državljeni) neke zemlje te socijalne politike/socijalnih prava. Socijalna politika jest povijesno jedan od instrumenata definiranja nacionalnih prava, vezivanja građana uz državni teritorij. No, granice države se mijenjaju, mijenjaju se politički i socijalni režimi, pa se mijenjaju i socijalna prava – za neke vrijede, a za neke ne. Suvremene migracije posebno postavljaju pitanje socijalnih prava vezanih uz status građana/državljana neke zemlje, jer su migranti često uskraćeni za prava koja imaju »pravi građani«. Konstituiranje nacije i države jest društveni proces, socijalna politika je dio tog procesa i može mnogo reći kako se taj proces zaista odvija.

Zaključno, riječ je o teorijski i metodologijski inspirativnoj knjizi. Premda osim jednog rada ne dotiče tranzicijske zemlje, ona je prepuna metodičkih poučaka o tome što treba istraživati i kako je to moguće činiti. Stoga je preporučam istraživačima suvremenih društvenih procesa, ali ponajprije studentima poslijediplomskih studija socijalnog rada, socijalne politike, sociologije i politologije.

Siniša Zrinščak

Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu